

Тема 2
ОСНОВИ КОМПОЗИЦІЇ.
Лекція 2.7.
Поняття форми

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Поняття та властивості форм.
2. Симетрія і асиметрія.
3. Метр і ритм
4. Статика і динаміка.
5. Візуальне сприйняття форм.

Поняття форми

Одним з основних засобів для вивчення системи закономірностей на базі композиції є **форма**. Вона народжується з точки, яка рухаючись утворює лінію. Суміщення ліній утворює площинну пляму, а зустріч площин утворює об'ємну форму. Важливо зазначити, що форма це більш змістовне і ґрунтовне поняття відносно плями. Якщо пляма є площинним елементом, то форма має уже об'ємно-просторові характеристики. Отже, форма у композиції може виражатися лінією (одномірність), площиною (двомірність), об'ємом (тримірність).

Будь-яка форма має певні **фізичні властивості**, вони зумовлюють її емоційний вплив на глядача, який відбувається на асоціативному та інтуїтивному рівнях сприйняття, а також на рівні пам'яті, спогаду тощо. З точки зору художнього образу, форма просто не існує без конфігурації, розмірів, кольору, тону, фактури тощо. При взаємодії форм у структурі графічного продукту якість фізичних властивостей безпосередньо впливає на композиційні рівновагу і цілісність.

Фізичні властивості форм

Конфігурація оцінюється людиною за периметром – довжиною замкненого контуру. Важливе значення для сприйняття мають градусні величини кутів загину контурних ліній. Власне, квадрат з прямими кутами виражає спокій, врівноваженість, а трикутник – більш рухлива форма.

Розмір визначається за загальноприйнятими одиницями вимірювання (міліметр, сантиметр, метр тощо), а у формальній композиції, більшою мірою, відносно розмірів інших фігур чи формату.

Фактура – властивість поверхні форми (гладка, шорстка, рельєфна блискуча, матова тощо), яка впливає на емоційне сприйняття.

Фізичні властивості форм

Тональність – насиченість і світлість форми відносно білого та чорного кольорів. Тональність форми впливає на сприйняття її маси, статичності, динамічності, оптичну зміну розмірів, вираження різноплановості у розташуванні на форматі і у структурі твору відносно форм іншої тональності.

Колір, як і тональність, впливає на зміну маси, статичності, динамічності, розмірів форми, вираження її різноплановості, що обумовлено його властивостями (колірний тон, світлість, насиченість).

Емоційні властивості форм

Емоційні властивості форм зумовлені їх фізичними параметрами, і виникають в результаті психологічного, образно-асоціативного сприйняття:

Маса – властивість, яка у композиції характеризується не загальноприйнятими одиницями виміру (грам, кілограм тощо), а формується у результаті сприйняття і порівняння конфігурації, розмірів, тональності, кольору форми відносно фізичних властивостей інших елементів; розміру, тону, кольору формату і місця розташування на ньому тощо.

Просторовість форми прочитується при її взаємодії з площиною розташування. Основний вплив на зміну сприйняття просторовості мають фізичні властивості форми та тон і колір формату.

Емоційні властивості форм

Статичність – відчуття спокою, рівноваги, яке виникає при спогляданні правильно поставленої фігури відносно формату; нюансних відношень між фактурами, тональностями, кольорами форми і площини тощо.

Динамічність – протилежне до статичності відчуття рухливості, композиційної активності, нестійкості форми. Виражається контрастними відношеннями фізичних властивостей, способів розташування форм згідно формату.

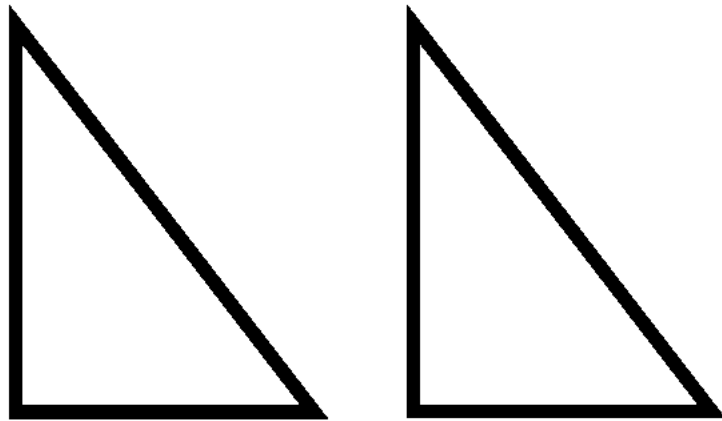
Симетрія і асиметрія форм.

Симетрія – це особливий вид геометричної закономірності – рівність форм, частин цілого відносно точки, вісі чи площини.

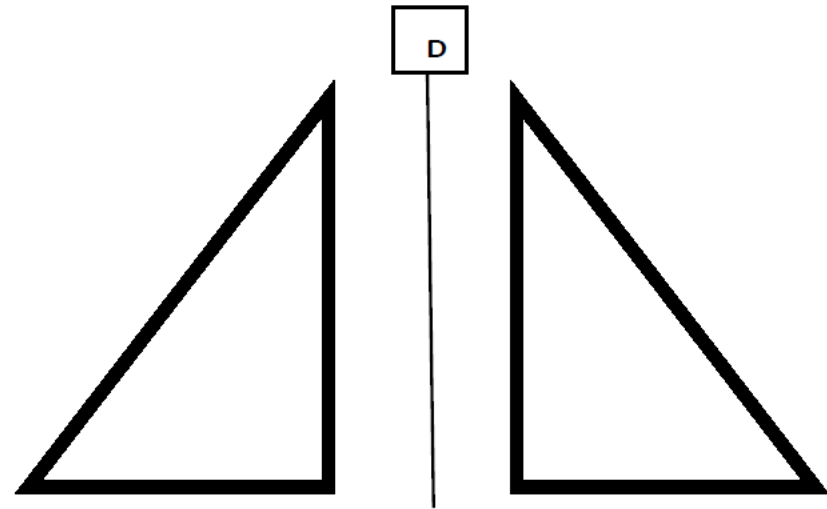
Поруч з геометричною закономірністю форми, для визначення її як симетричної, важливою є рівність відносно центра, осі чи площини інших фізичних властивостей: тональності, фактури та кольору.

У процесі вивчення симетрії до уваги беруться, в першу чергу асиметричні фігури, які, з допомогою певних способів взаєморозташування можуть утворити симетричну форму і виразити симетрію, як принцип організації форм.

Існує два способи утворення симетрії –
суміщення (конгруентність) та
відображення (дзеркальність) форм.

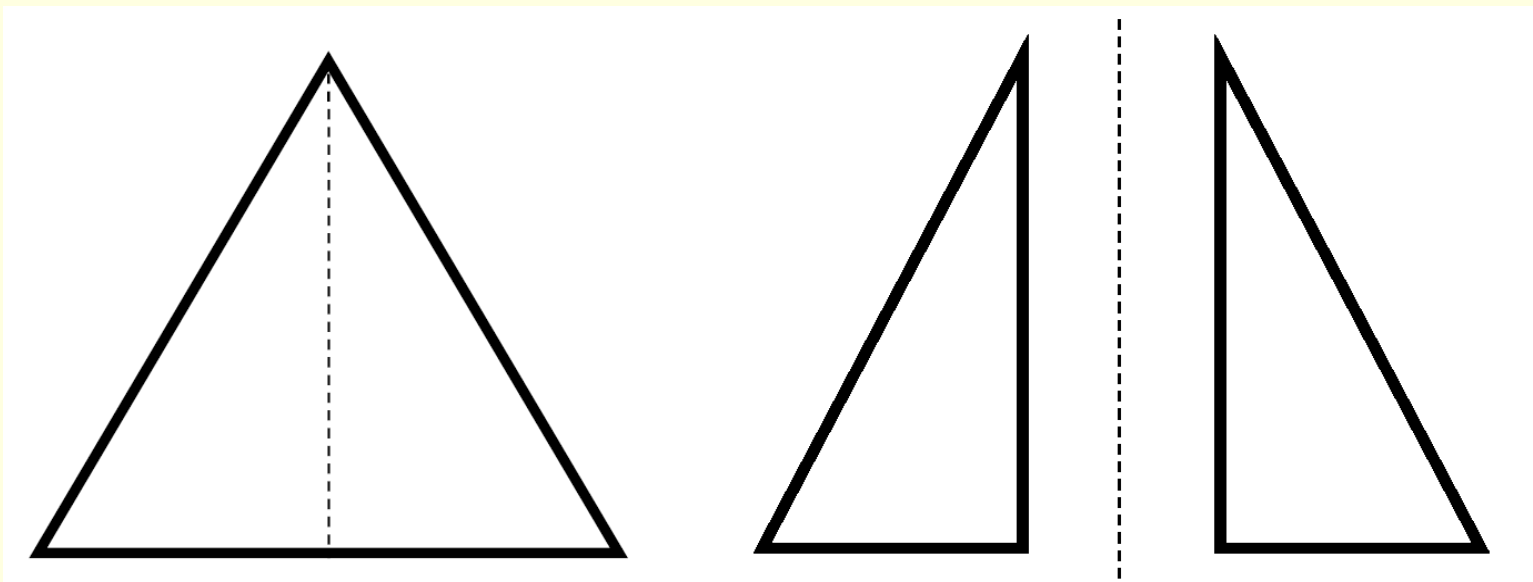

Конгруентні фігури

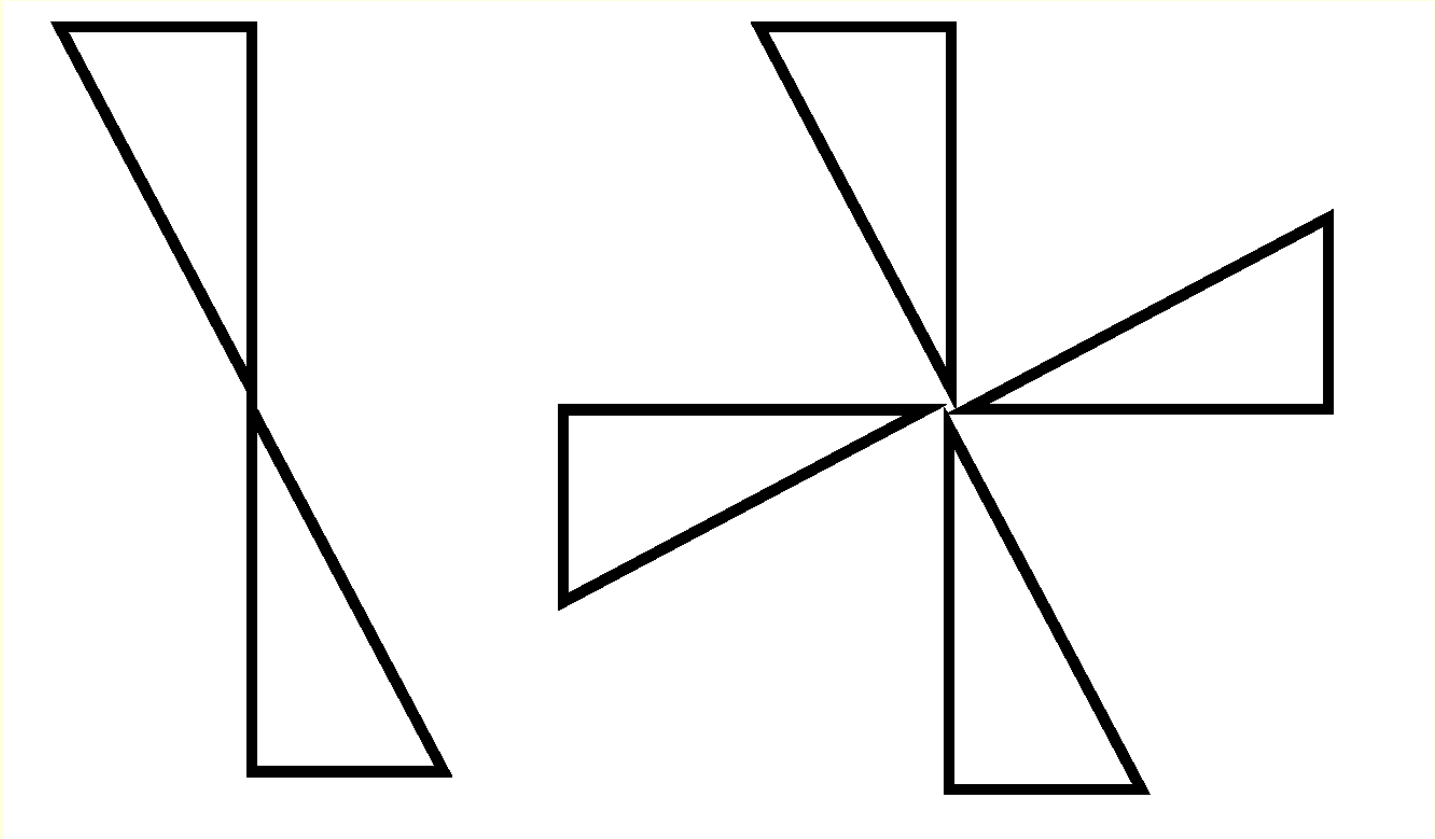

Дзеркально рівні фігури

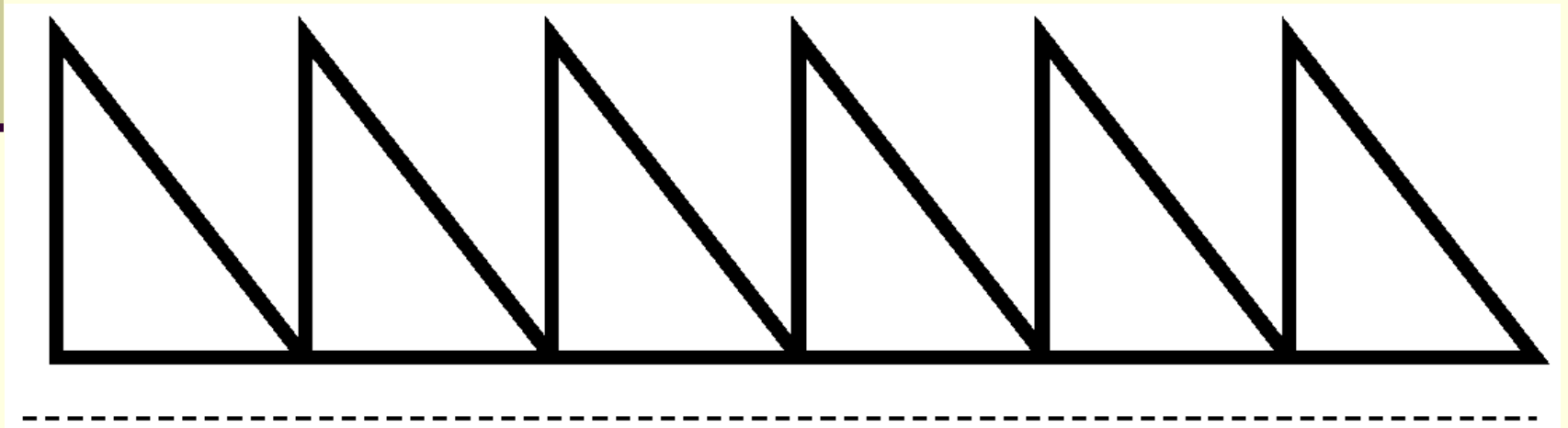
Площина симетрії – це уявна площина, які ділить фігуру на дві дзеркально рівні частини, або передбачає суміщення фігури з самою собою, при відображенні її у цій площині, яка в свою чергу зливається з площиною зображення.

Вісь симетрії – це лінія (перпендикулярна до площини зображення), при повному повороті навколо якої фігура декілька раз суміщається (поєднується, сполучається) сама з собою. Кількість суміщень при повному повороті називається порядком вісі. Перпендикулярна до площини зображення вісь проектується на неї в точку і стає центром симетрії.

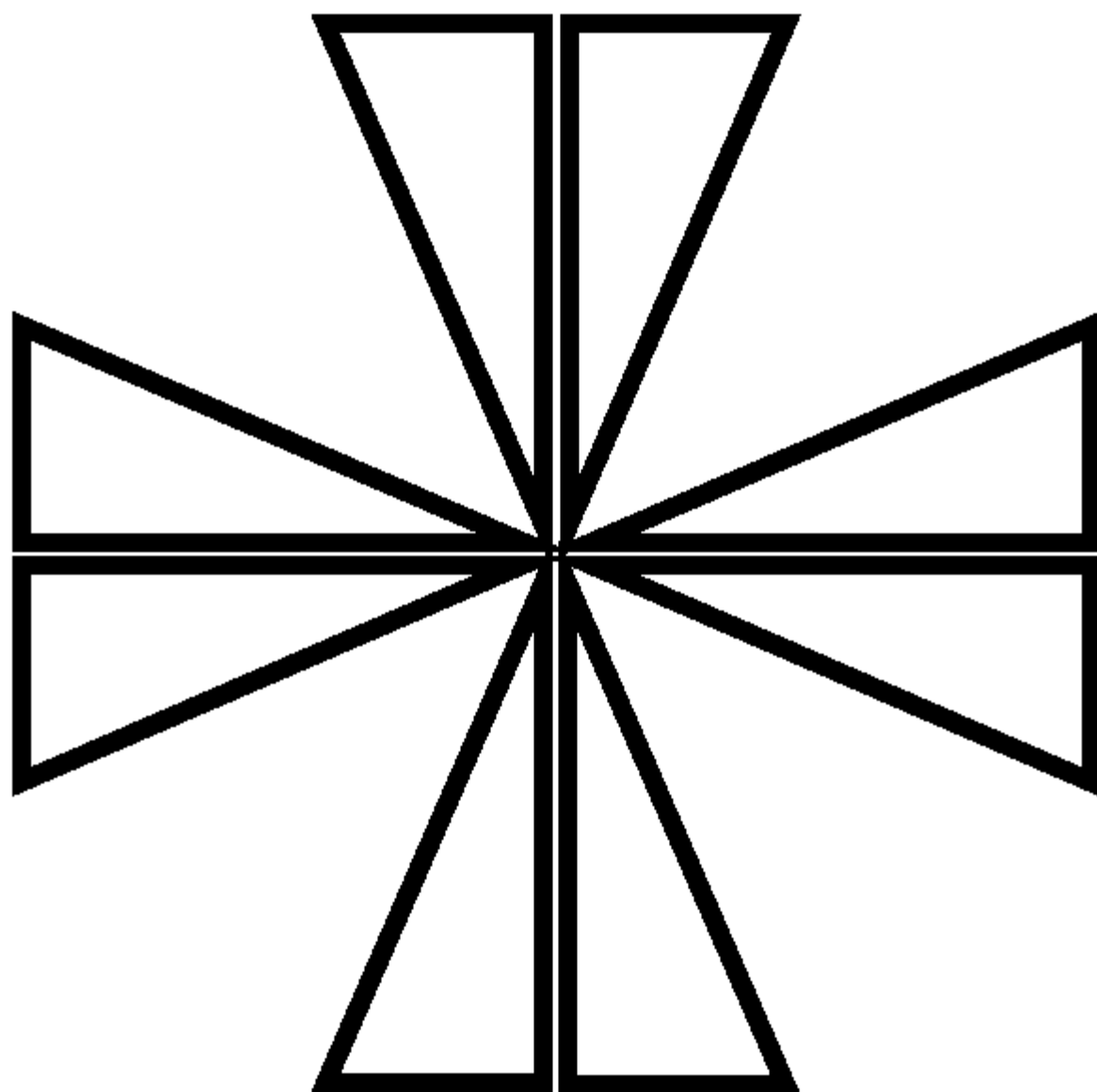

Існує поняття **вісі переносу** – пряма не перпендикулярна, а паралельна до площини зображення, вздовж якої, у певному напрямку і відбувається суміщення фігур без зміни інтервалу між ними.

Наявність площини та вісі визначає три різновиди утворення симетрії – дзеркальну (площина), обертову (перпендикулярна вісь, спроектована в точку), трансляційна (вісь переносу).

Комбінуючи різні види симетрії, можна утворити декілька варіантів стрічкових, сітчастих схем, які лежать в основі орнаментальних композицій. Приміром, поєднання дзеркальної та обертової симетрій породжує абсолютну рівність, яка отримала назву центральної симетрії.

При вивченні принципів утворення симетрії важливе значення має поняття відносної рівності форм. Симетрія у природі не представлена з математичною точністю, тому доцільним є визначення міри рівності, яка передбачає аналіз кількісних і якісних ознак форм. Якщо відхилення від абсолютної симетрії незначні, форма все ж сприймається симетричною.

Незначні відхилення від симетрії отримали назву «**дисиметрія**».

При збільшенні відхилень нівелюється й симетрія – форма стає асиметричною.

Асиметрія – протилежний принцип композиції, який за своєю суттю не передбачає ні геометричної, ні фізичної рівності форм, існування центру, вісі чи площини.

Метр і ритм

У системі композиційних закономірностей ритм є одним із прийомів організації форм на площині чи у просторі.

У сучасній термінології **ритм** – це рівномірне чергування впорядкованих елементів (звукових мовних, зображальних), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ. Ритмічні прояви присутні у будь-якій сфері життєдіяльності людини.

Власне, як принцип організації елементів ритм, за своєю суттю – це рух, розвиток. У даному аспекті, варто визначити способи розвитку елементів – повтор, чергування, прогресування, які є основними ознаками ритму і вирізняють рівень його складності. Важливу увагу слід приділити варіантам структурного прояву ритму – закономірний та вільний порядок.

Метр – найпростіший повтор, при якому форма транслюється через однаковий інтервал, він зумовлює її (форми) чітке сприйняття. При збільшенні кількості тотожних елементів метр набуває рис монотонності. Він є безкінечним.

Повтор у закономірному порядку.

Найефективніший спосіб нівелювання монотонності метричного повтору – його ускладнення:

- чергуванням різних за конфігурацією, розмірами, кольором чи тональністю фігур, їх розташуванням одна відносно одної;
- ритмізацією метричних рядів способами накладання, суміщення, віддзеркалення.

Чергування різних за розмірами форм.

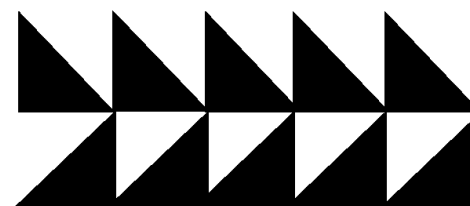
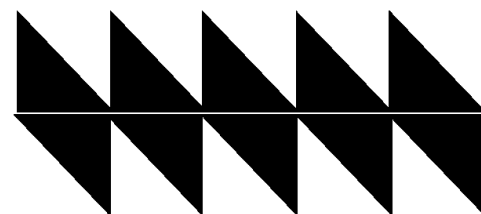
Чергування різних за розташуванням форм (суміщені).

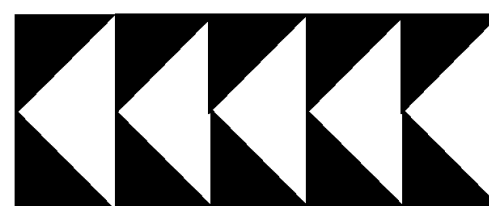
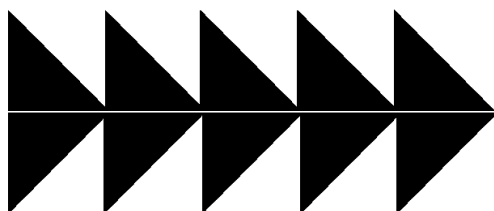
Чергування різних за розташуванням форм (віддзеркалені).

Чергування віддзеркалених та суміщених форм.

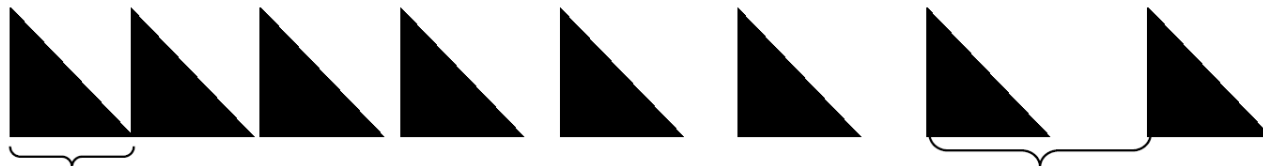

Суміщення метричних рядів.

Віддзеркалення метричних рядів.

Якщо **метричний лад** – це рівномірний повтор або чергування елементів, то **періодичний лад** визначаємо таким, що утворюється послідовно зміненими формами без повторення абсолютно тотожних.

Метр

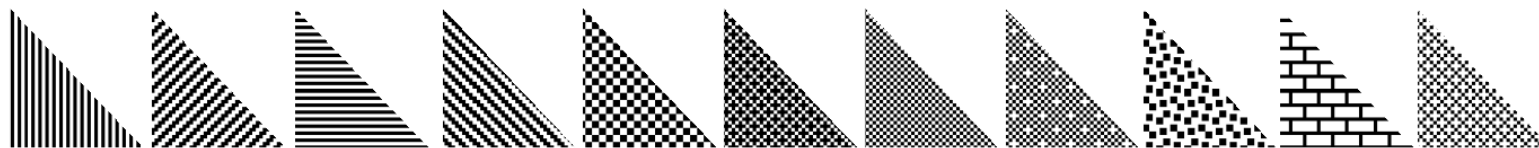
Періодичний лад утворений прогресією метра.

Періодичний лад утворений прогресією конфігурації форми зумовлює нівелювання метра.

Періодичний лад утворений прогресією тональності форми зберігає метричний поділ.

Періодичний лад утворений прогресією фактури форми зберігає метричний поділ.

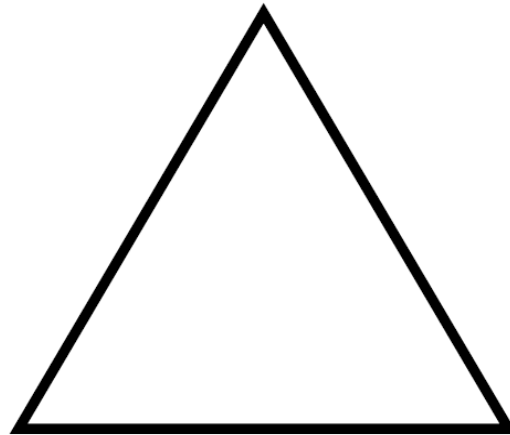
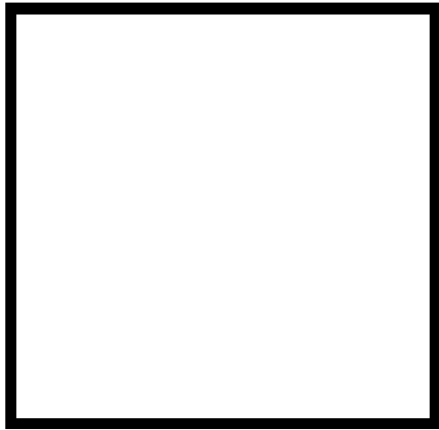
Періодичний лад утворений прогресією кольору форми зберігає метричний поділ.

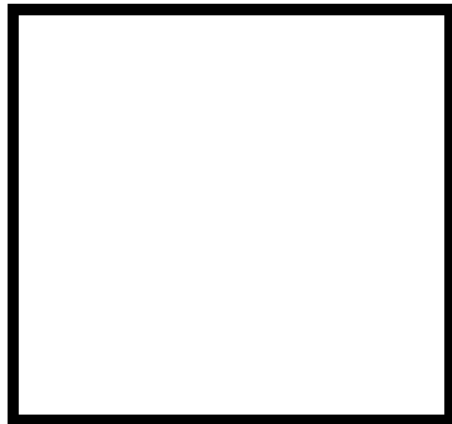

Статика і динаміка

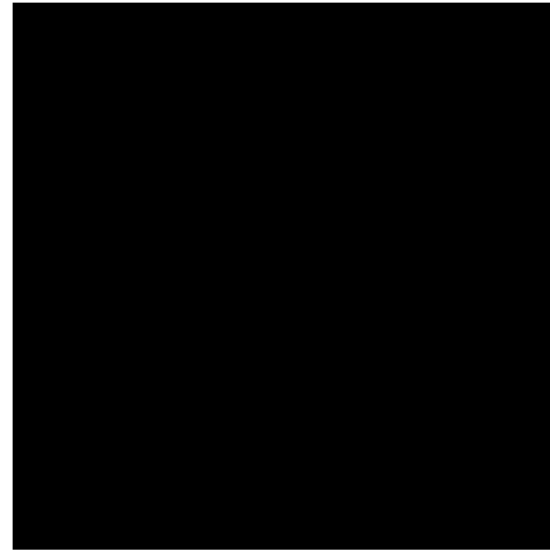
Поняття статики та динаміки в композиції визначені емоційним характером сприйняття форм і їх взаємодії (організації). Статика – вираження спокою, стійкості, рівноваги. Динаміка, на противагу статисти – сприйняття руху, стрімкості. Якщо в основі симетрії, як принципу організації форм, лежить їх рівність відносно площини, вісі чи точки, ритму – рівномірність чергування форм одна відносно одної, то статика і динаміка базуються на розташуванні фігур згідно формату та між собою. В першу чергу, це залежить від якостей фізичних властивостей форм (конфігурація, розміри, тональність), які безпосередньо впливають на їх емоційну виразність.

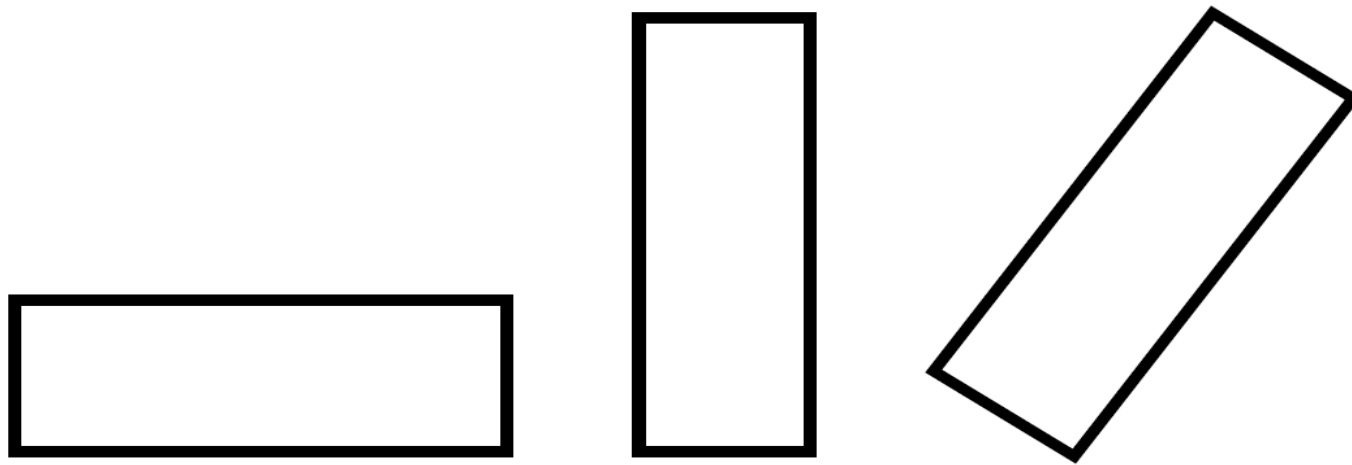
- конфігурація квадрата сприяє його статичності, трикутника – динамічному вираженню;

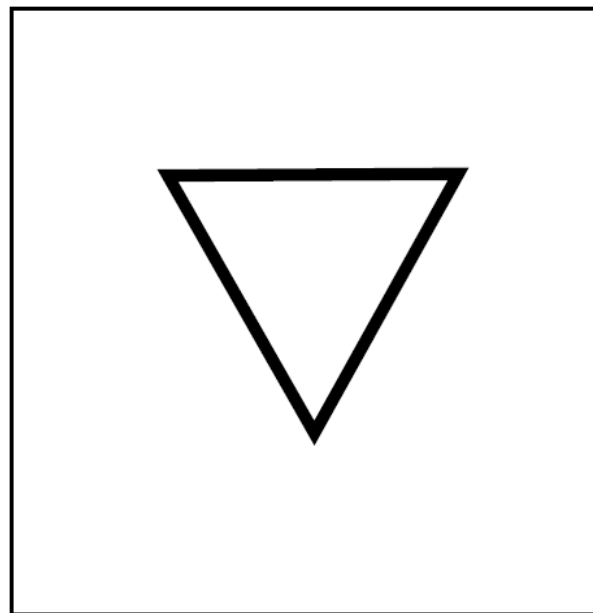
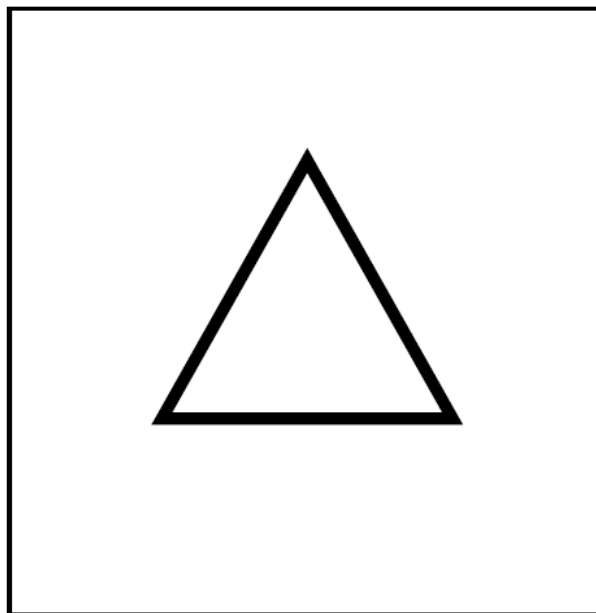
- розмір форми впливає на емоційне сприйняття її маси, рівноваженості. Більша за розмірами форма сприймається тяжкою і статичнішою, менша – легшою і динамічнішою;

- тональність форми впливає на сприйняття її маси. Світліша форма складає враження легшої та динамічнішої, темніша – тяжчої та статичнішої;

- на посилення статичності чи динамічності форми впливають способи її розташування згідно формату. Для прикладу, статичний за конфігурацією прямокутник, розташований горизонтально – тяжкий, стійкий, а вертикально – легкий, більш динамічний. Фігура, розташована діагонально – нестійка, має чітко виражений динамічний характер.

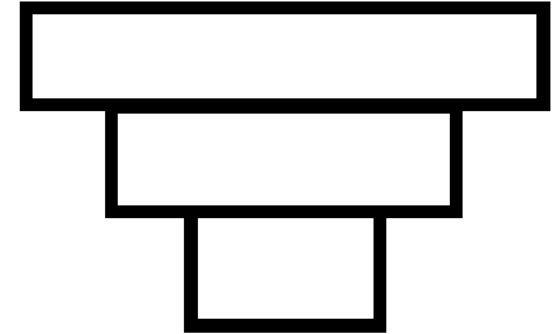
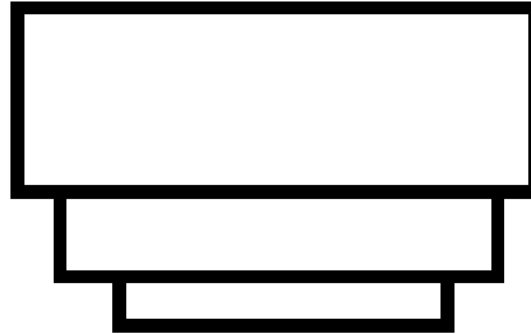
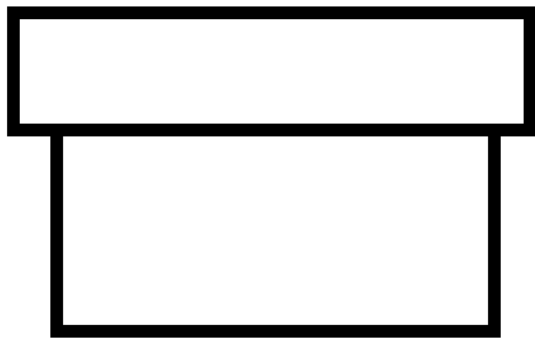

- динамічний за конфігурацією трикутник, закомпонований вершиною вгору видається більш спокійним і врівноваженим, а вершиною вниз — не стійким, тяжким, динамічнішим;

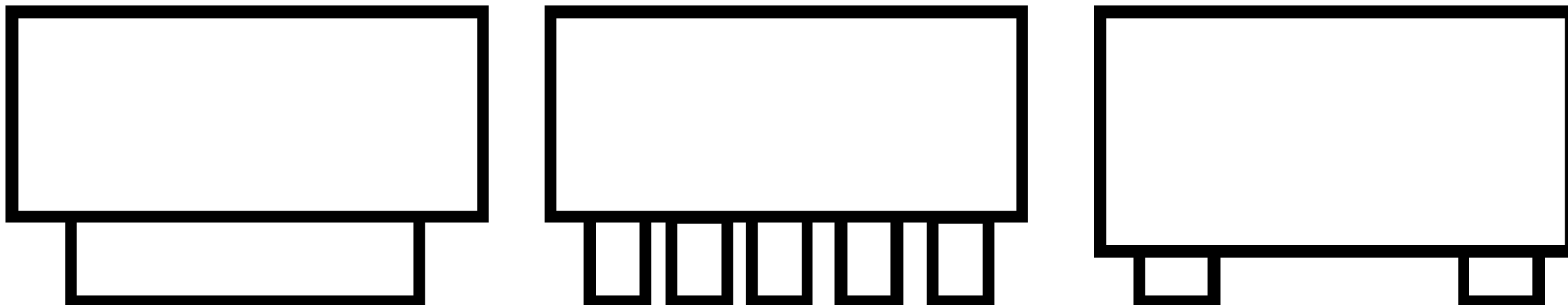
При певній взаємодії декількох статичних за характером фігур відчуття рівноваги і спокою у структурі може посилюватися або послаблюватися залежно від їх розмірів:

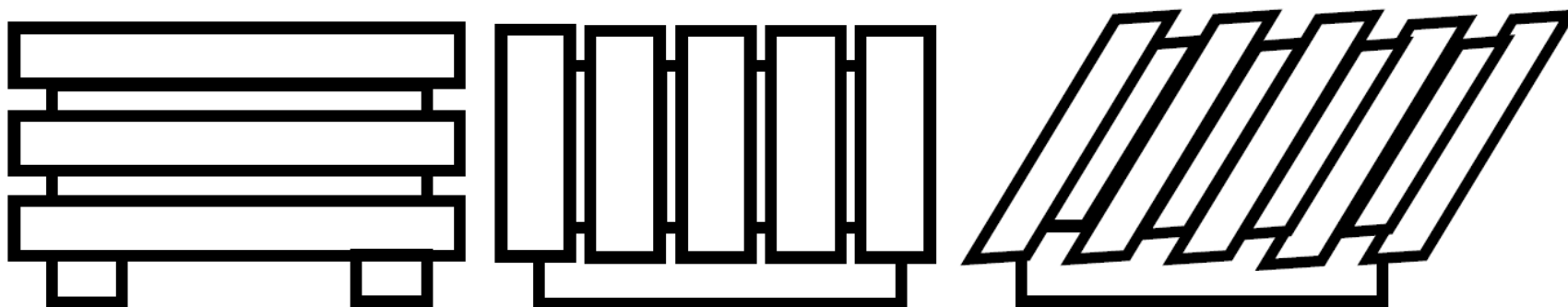
- чітко виражена навантажена основа посилює емоційне сприйняття стійкості.

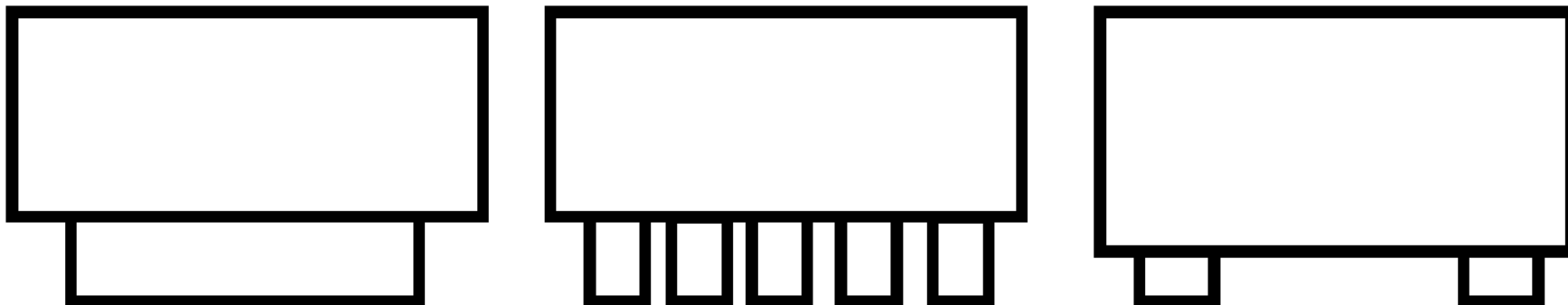
- збільшення висоти основи і зменшення розмірів навантаженої форми суттєво послаблює її масу й емоційне сприйняття статичності структури.

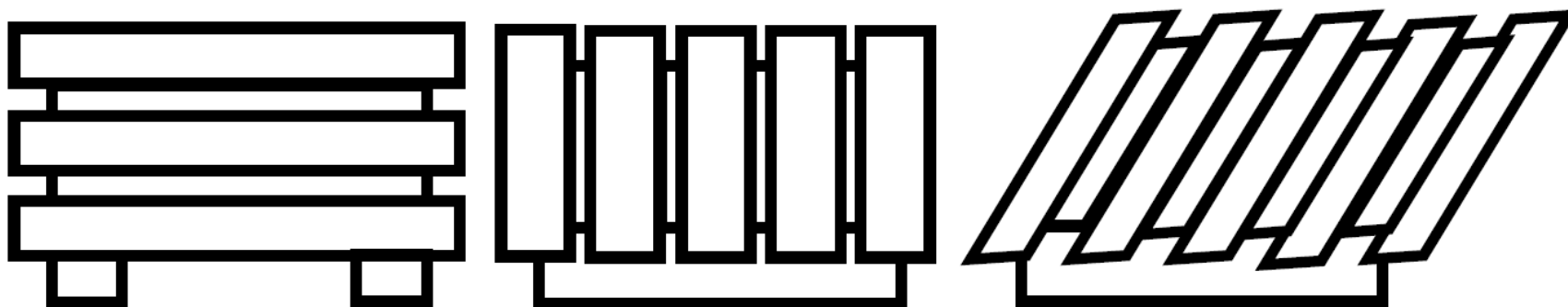
- зменшення, роздрібнення основи, але її врівноважене розташування збільшує сприйняття статичності.

- горизонтальні членування форми посилюють її статичне сприйняття, вертикальні – статичність послаблюють, діагональні чітко виражають динаміку.

- зменшення, роздрібнення основи, але її врівноважене розташування збільшує сприйняття статичності.

- горизонтальні членування форми посилюють її статичне сприйняття, вертикальні – статичність послаблюють, діагональні чітко виражають динаміку.

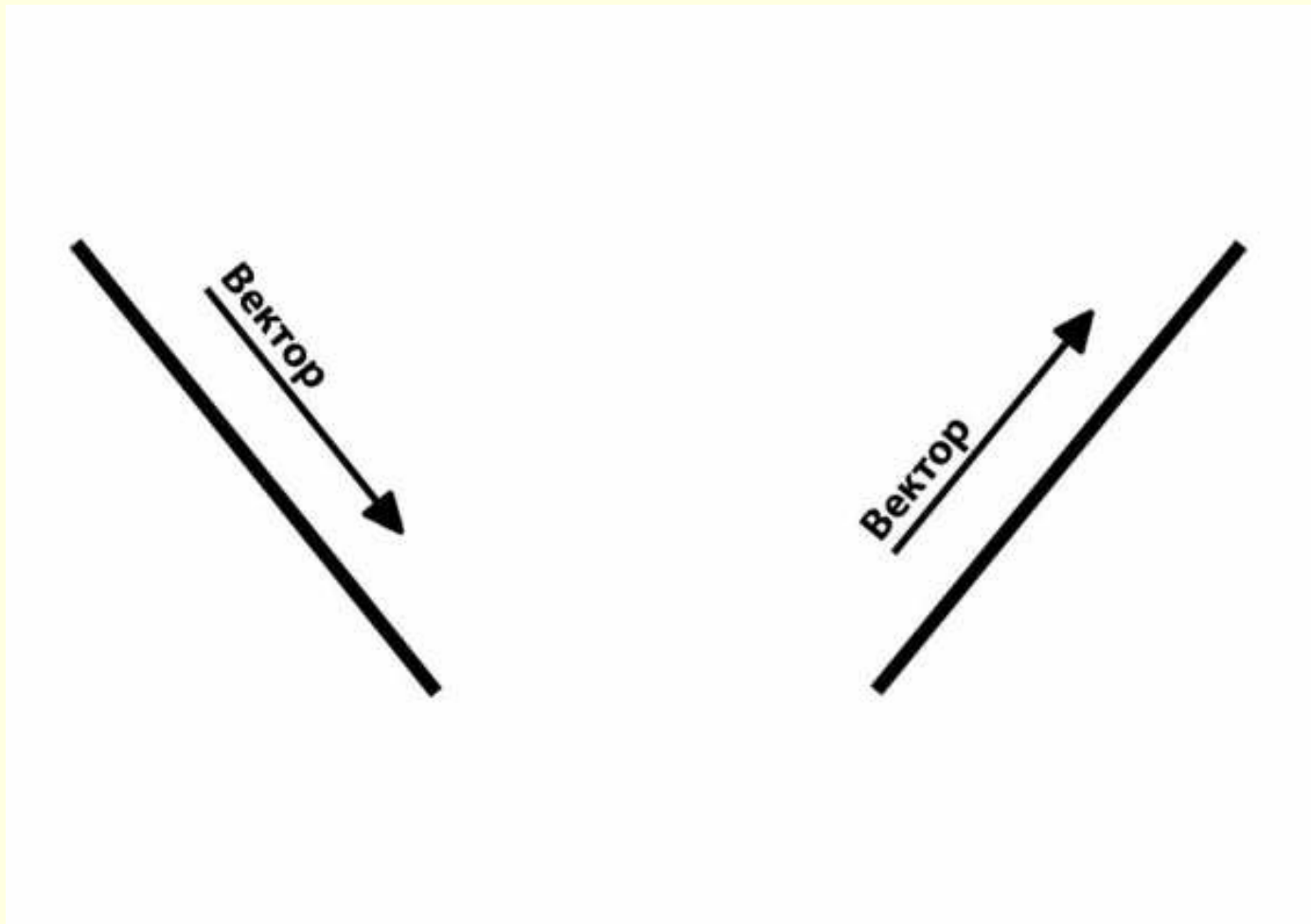
Поняття візуального вектора

Напрямок руху на графічному зображенні визначається **візуальним вектором**.

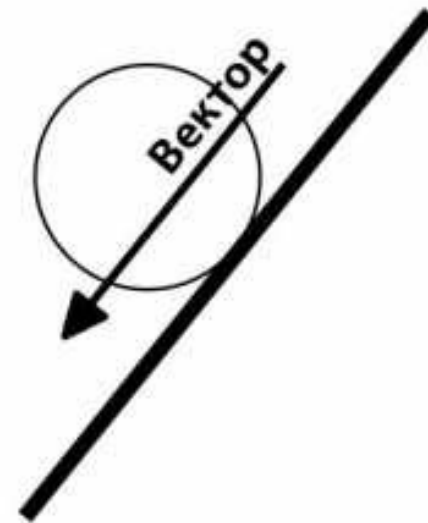
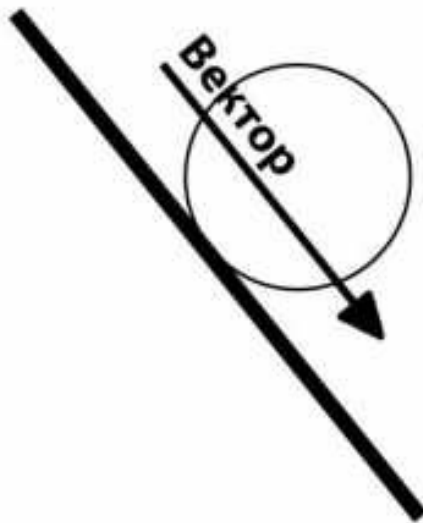
Поняття візуального вектора

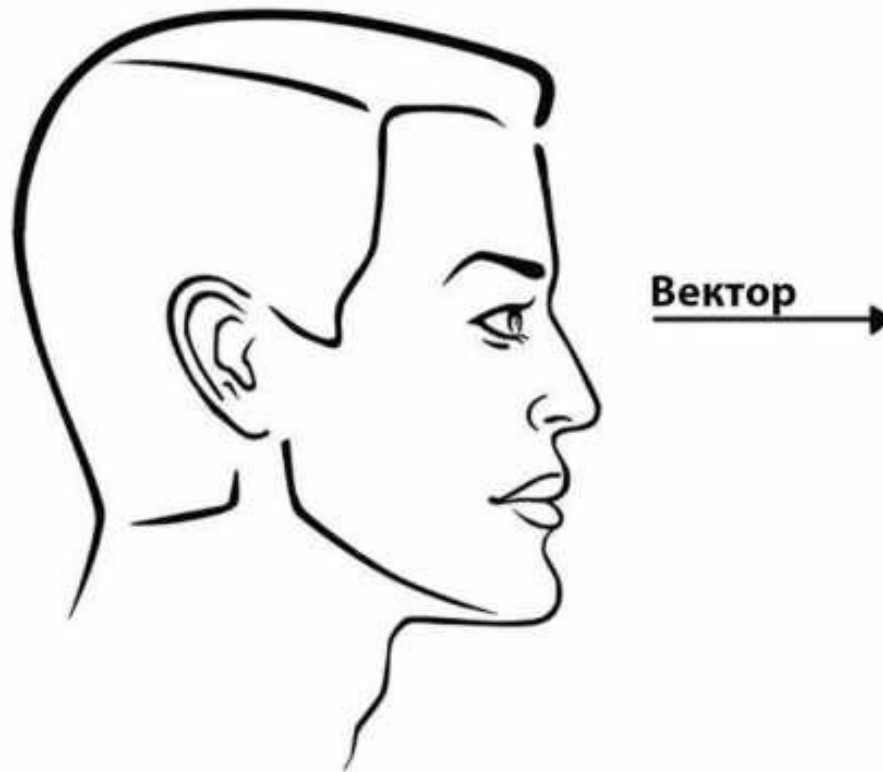
Поняття візуального вектора

Поняття візуального вектора

Поняття візуального вектора

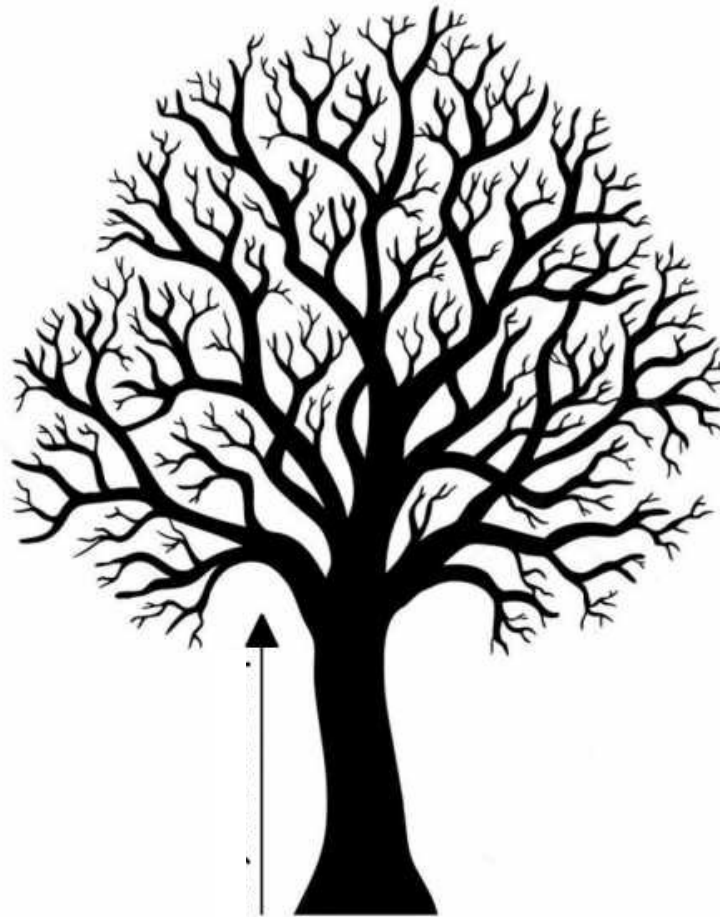
Поняття візуального вектора

Вектор

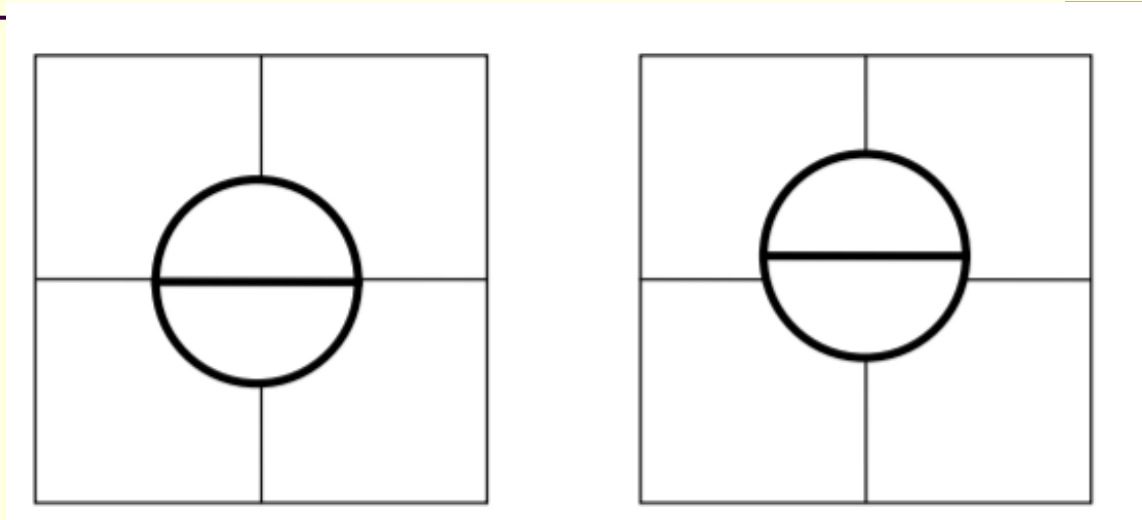
Поняття візуального вектора

Сприйняття форм

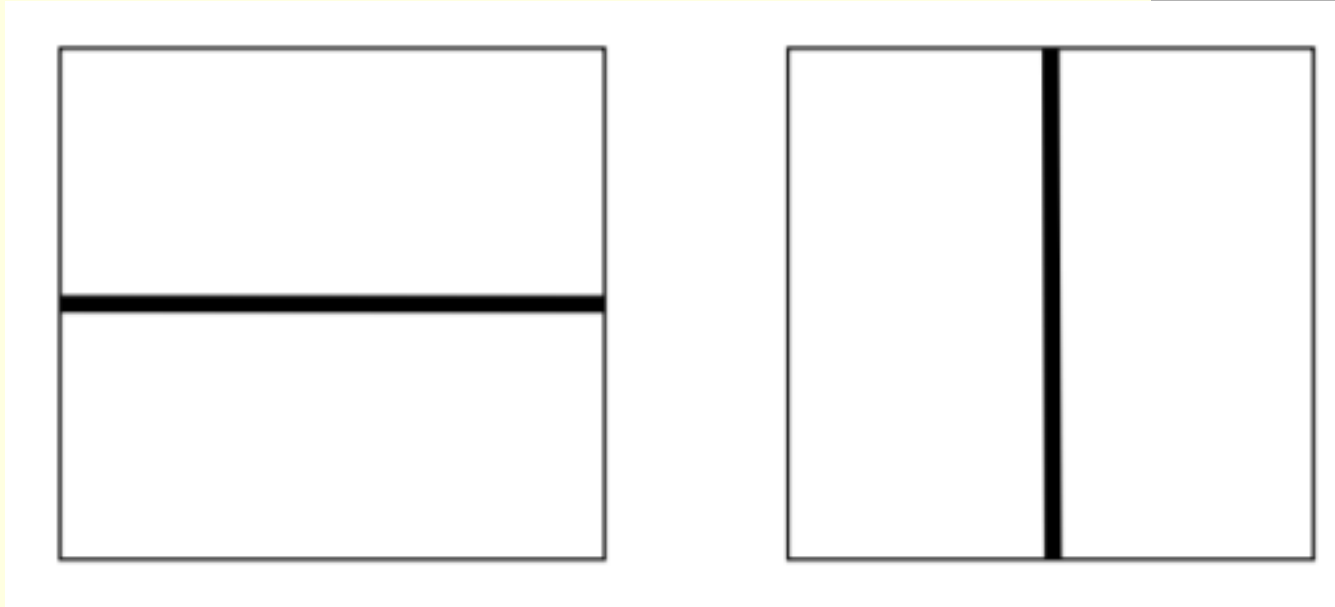
Для сприйняття форми у фронтальній композиції важливе значення має площа зображення, яка, власне є посередником між глядачем і дизайнером. Її відчуття відбувається на індивідуальному рівні, тобто суб'єктивно. Проте, існує і об'єктивне сприйняття форми на форматі.

Сприйняття форм

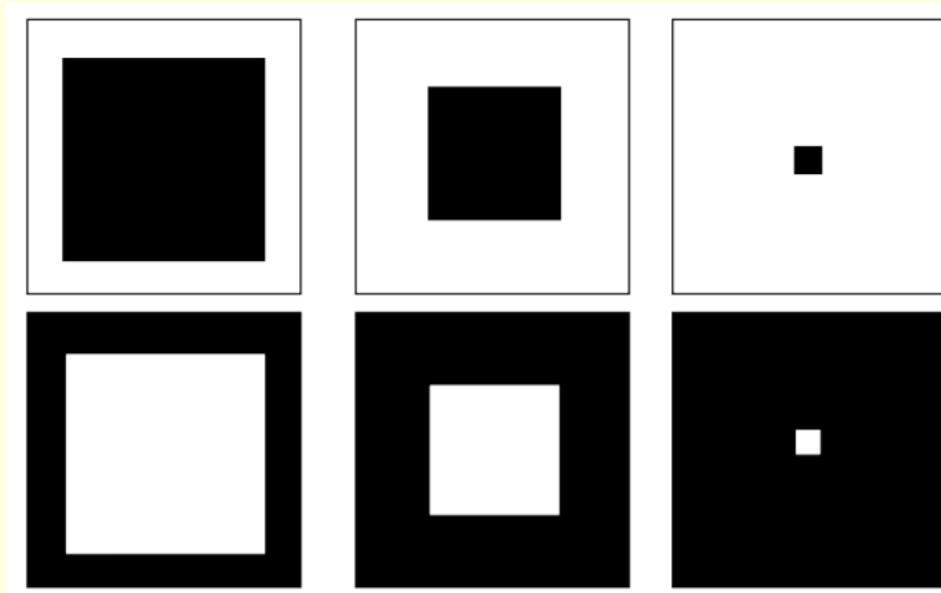
При розташуванні фігури у геометричному центрі площини та поділу її на дві рівні частини по горизонталі, нижня половина видається меншою від верхньої. Людське око схильне переоцінювати верхню і недооцінювати нижню частини фігури. Змістивши форму дещо у верхню частину, візуально створимо враження, що фігура розташована у центрі формату.

Сприйняття форм

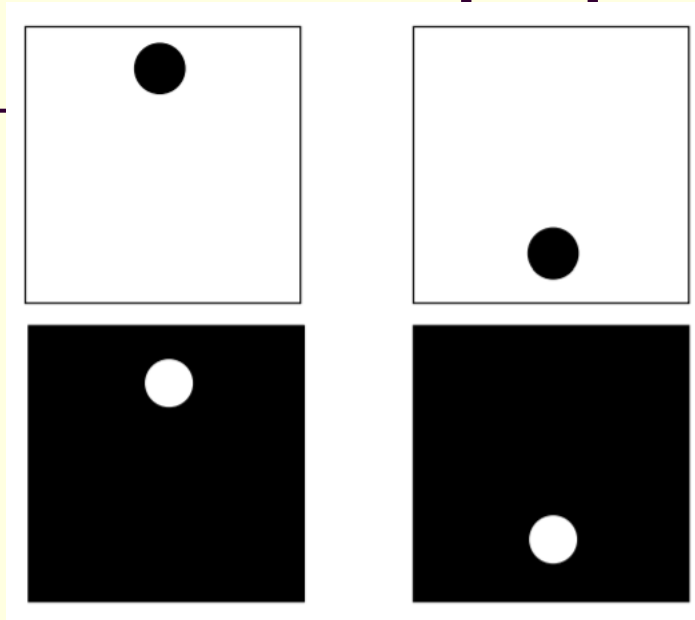
Горизонтальна і вертикальна лінії однакової довжини та товщини порізно сприймаються на площині: горизонтальна – грубшою та коротшою, вертикальна – тоншою та довшою.

Сприйняття форм

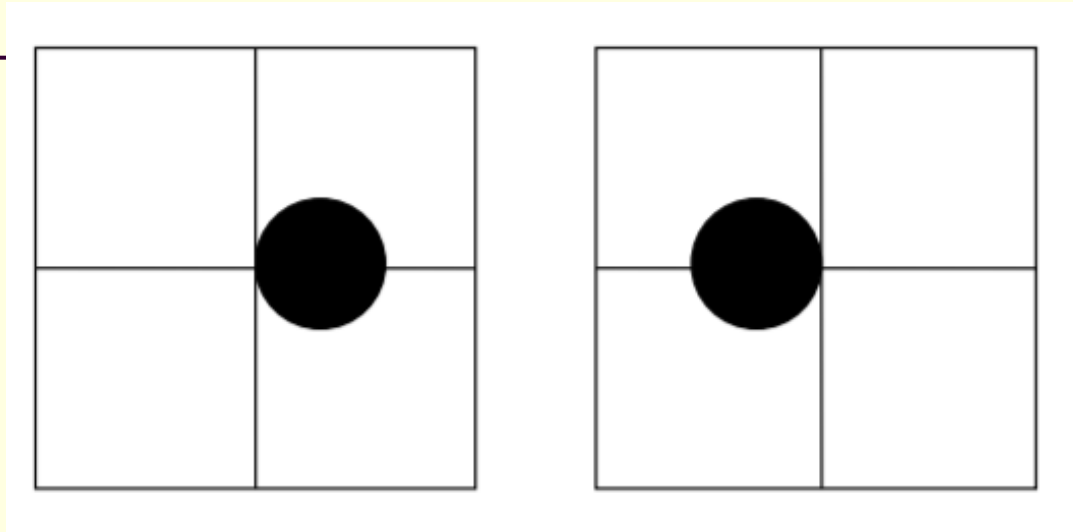
Форма при зменшенні сприймається як точка. Важливо, що на чорному фоні конфігурація форми прочитується чіткіше і довше.

Сприйняття форм

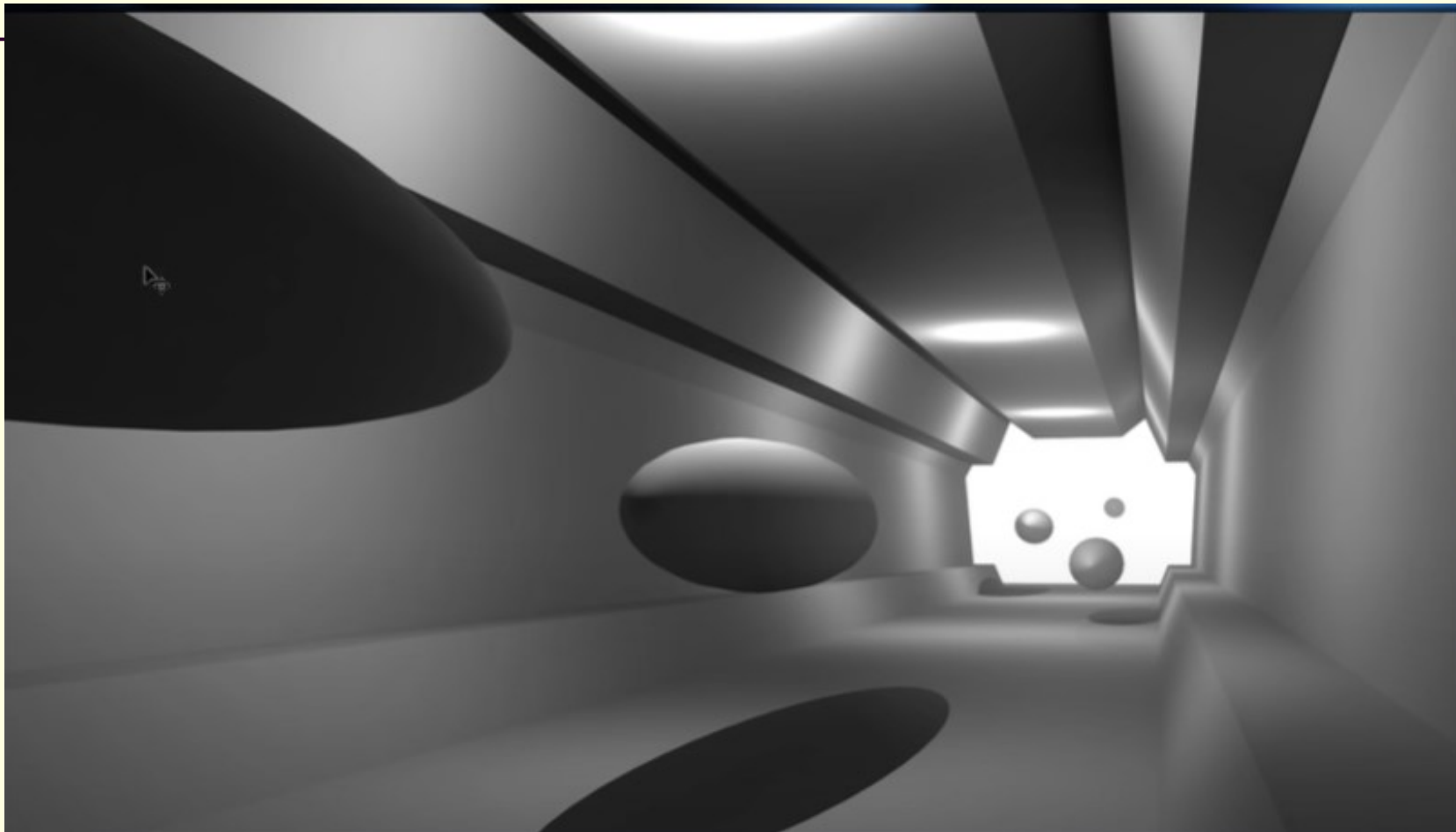

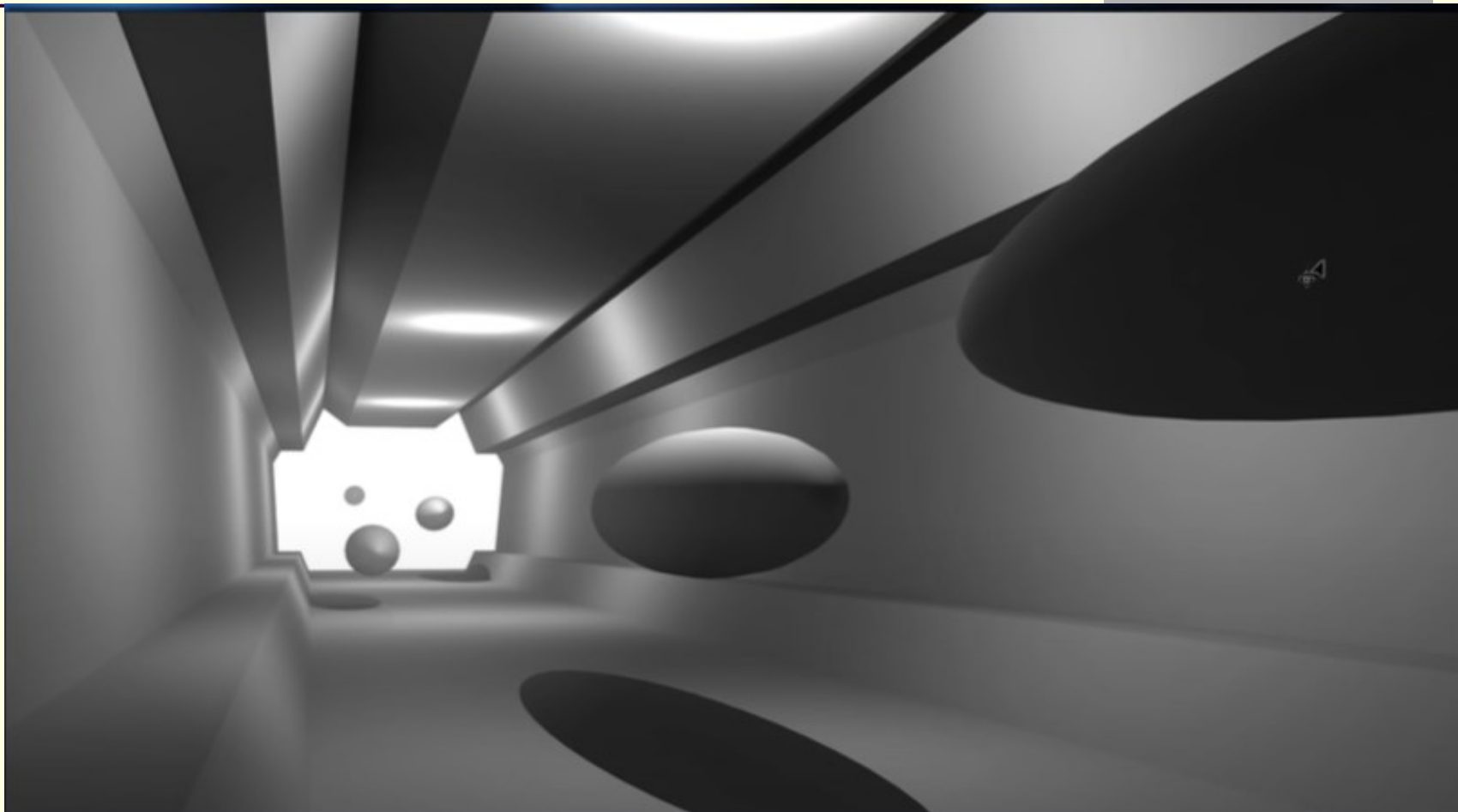
Одна і та ж форма за конфігурацією та величиною сприймається по різному, залежно від розташування на площині: форма розташована у верху формата – легка, внизу – тяжка. Ця властивість чіткіше сприймається на чорному фоні.

Сприйняття форм

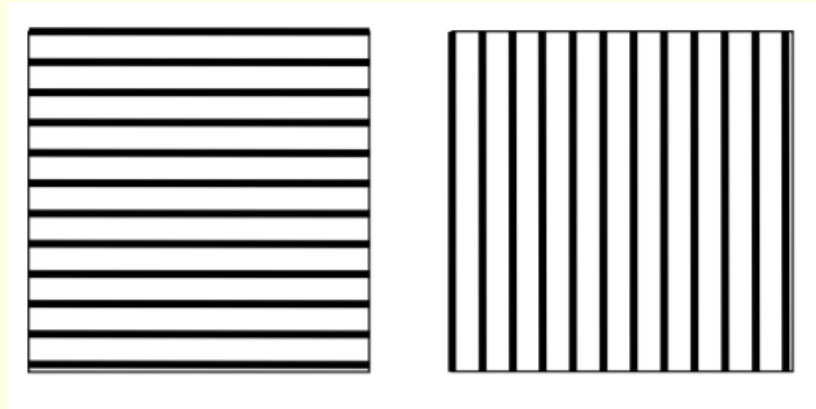

Форма розташована справа, відносно геометричного центру формату, сприймається тяжчою, аніж тотожна за фізичними властивостями, але зліва. Такі особливості зміни маси фігури відносно її місця розташування зумовлені психологічними особливостями сприйняття людиною формату зліва направо (читання, писання).

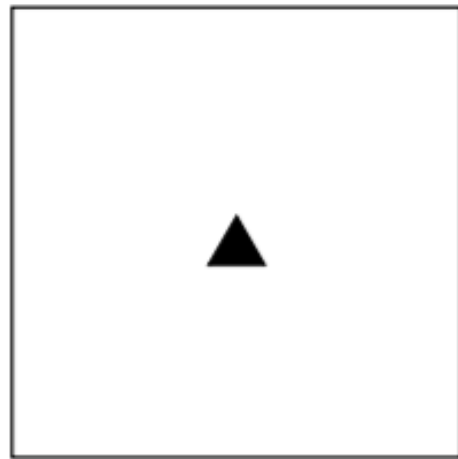

Сприйняття форм

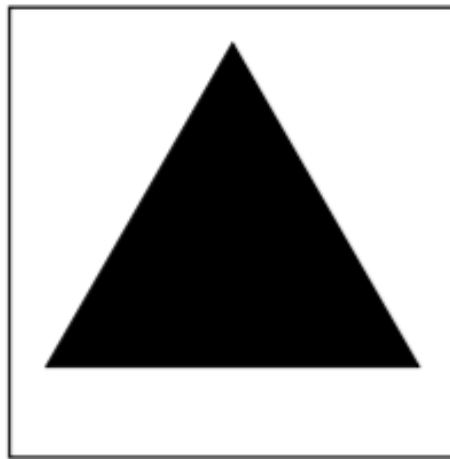

Дві однакові за величиною та конфігурацією форми, по-різному сприймаються згідно їх графічного наповнення. Горизонтальні лінії оптично подовжують висоту геометрично правильного квадрата, а вертикальні – розширюють його. Це зумовлено особливостями метричного повтору, який створює монотонний рух горизонталей у вертикальному напрямку, а вертикалей у горизонтальному.

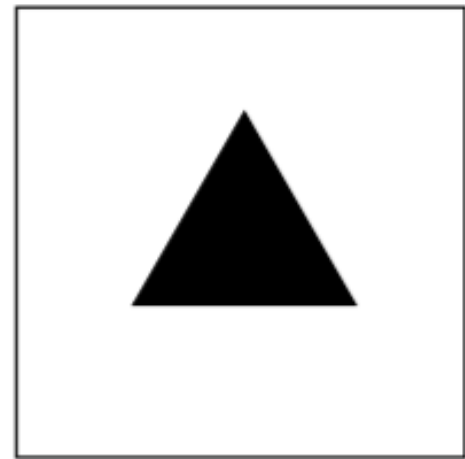
Сприйняття форм

1)

2)

3)

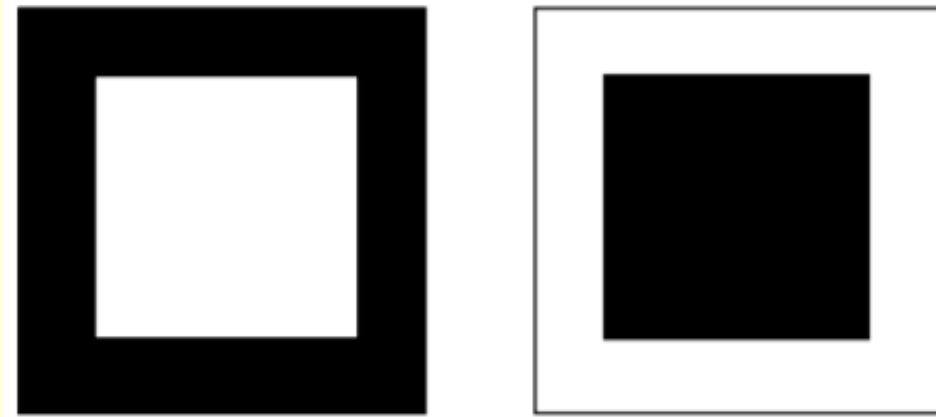
Взаємовідношення величини формату і форми:

1) площа нівелює надто малу форму і має яскраво виражене першочергове значення;

2) надто велика форма давить на площину. Відчувається яскраво виражена неврівноваженість величини формату і форми;

3) відносно площини величина форми знайдена більш пропорційно.

Сприйняття форм

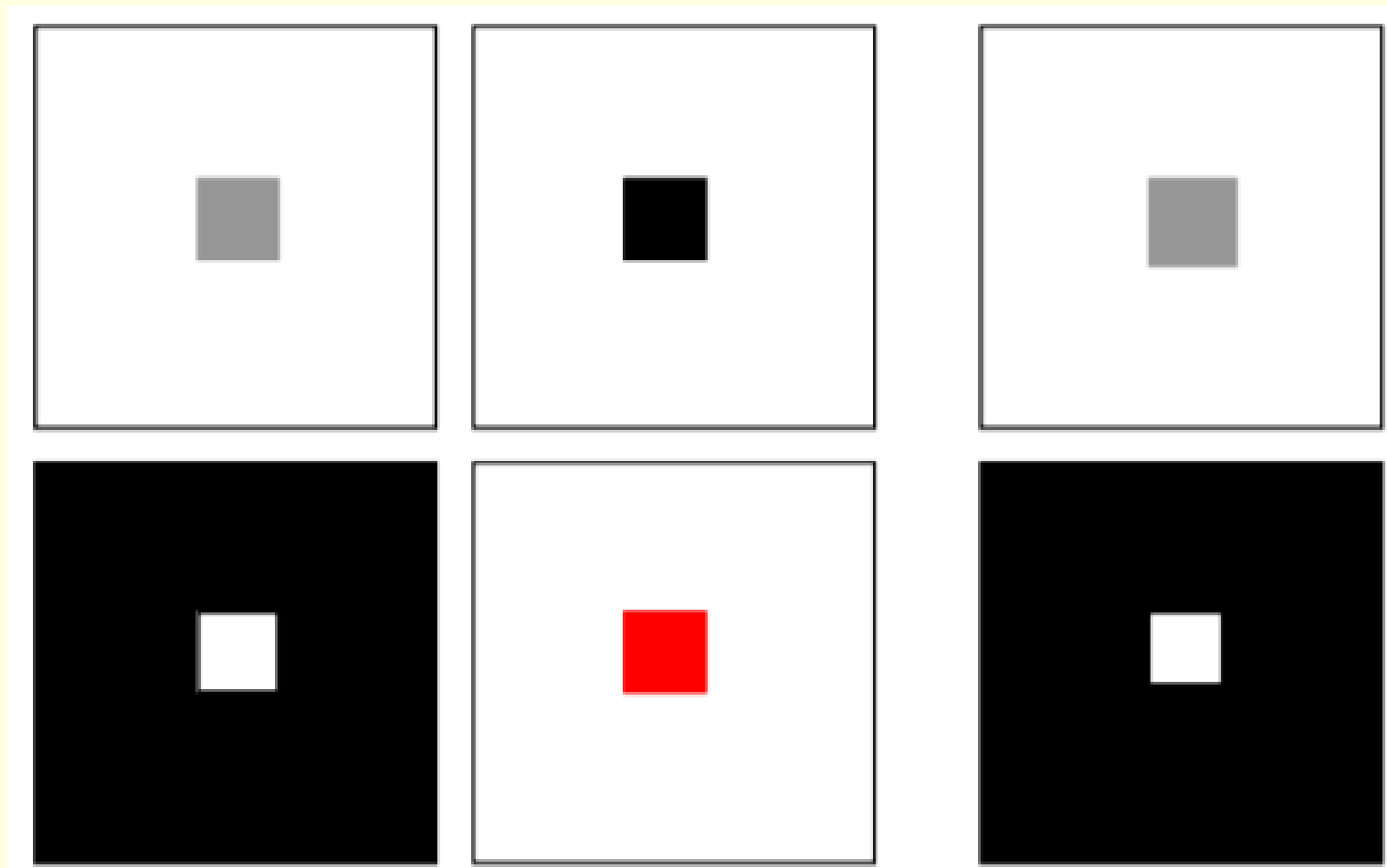
Тональність впливає на оптичну зміну розмірів та емоційних властивостей форми. Білий квадрат на темному фоні видається більшим, а такої ж величини, але чорна фігура на білому фоні – меншою.

Сприйняття форм

Величина однієї й тієї ж за конфігурацією фігури оптично буде щоразу збільшуватися чи зменшуватися при зміні її тону, або ж тону площини. Попри однакові розміри усіх чотирьох внутрішніх квадратів (трьох на білій і одного на чорній площині) сірий видається найменшим, білий – найбільшим. За світлістю сіра та червона фігури однакові, проте насиченість червоного квадрата робить його

активнішим, чіткішим для візуального сприйняття і, відповідно – ілюзорно більшим відносно сірого. Біла фігура на чорному фоні – активніша, оптично більша. Для візуального врівноваження величин тотожних за розмірами і конфігурацією потрібно сірий квадрат збільшити, а білий – зменшити.

Сприйняття форм

Взаємодія форм

Поруч з фізичними та емоційними властивостями форм важливе значення мають способи їх взаємодії у структурі твору. У формальній композиції взаємодія фігур відбувається двома способами:

- **Групування елементів**, яке передбачає їх вільне розташування, доторкання, прилягання один відносно одного.
- **Накладання форм** способами підкреслення та нівелювання різноплановості, або їх перетином.

Сприйняття форм

Поруч з фізичними та емоційними властивостями форм важливе значення мають способи їх взаємодії у структурі твору. У формальній композиції взаємодія фігур відбувається двома способами:

- **Групування елементів**, яке передбачає їх вільне розташування, доторкання, прилягання один відносно одного.
- **Накладання форм** способами підкреслення та нівелювання різноплановості, або їх перетином.

Взаємне розміщення форм

1. **Вільне розташування** – зберігає самотійність форми, але не забезпечує цілісності композиції.
2. **Доторкання** – зберігаючи самотійність форм викликає відчуття невпевненості їх взаємодії залишаючи, таким чином, відкритим питання щодо завершеності композиції.
3. **Прилягання** – зберігає певну самотійність елементів, але більшою мірою, ніж вільне розміщення, забезпечує цілісність композиції.

Взаємне розміщення форм

4. **Накладання способом підкреслення різноплановості** – ускладнює структуру твору, забезпечує його цілісність та своєрідне вираження уявної просторовості предметного світу.

5. **Перекривання (оверлепінг)** – накладання способом нівелювання різноплановості. Сприяє ускладненню структури твору внаслідок появи додаткових фігур, забезпечує цілісність композиції.

6. **Перетин** – у фронтальній, тобто двомірній композиції підкреслює різноплановість елементів, забезпечує цілісність композиції.

Завдання на самопідготовку:

- Куленко М. Я. Основи графічного дизайну : підручник : для студентів вищ. навч. закл. / Михайло Якович Куленко ; Київ. нац. ун-т будівництва та архітектури ; за ред. Є. А. Антонович. – Вид. 3-тє, перероб. та допов. – Київ : Кондор, 2018. – 543 с. : іл.